

KATARZYNA KURAS
(Uniwersytet Jagielloński w Krakowie)

Anna Grześkowiak-Krwawicz, Czy rewolucja może być legalna? 3 maja 1791 w oczach współczesnych, Wydawnictwo DiG, Warszawa, 2012, 226 s.

Abstract

Anna Grześkowiak-Krwawicz, Can Revolution Be Legal? May 3rd 1791 in the eyes of contemporaries, Wydawnictwo DiG, Warsaw, 2012, 226 p.

The book *Could Revolution Be Legal?* by Anna Grześkowiak-Krwawicz concerns various aspects of how the Constitution of 3rd May 1791 was established and overthrown. It raises, among others, the question whether the act of passing the Constitution was a revolution for contemporary people and why it was understood as treason by some people, especially from Republican milieus. A lot of attention was paid by the Author to the issue of perception of the Constitution in Poland and abroad as well as to the rise of the myth of 3rd May 1791.

Key words: Constitution of 3rd May 1791; Polish revolution

Słowa kluczowe: Konstytucja 3 maja, polska rewolucja

Książka *Czy rewolucja może być legalna?* to zbiór studiów, które w ciągu ostatnich ponad 20 lat opublikowała w różnych pracach bądź czasopismach Anna Grześkowiak-Krwawicz (pierwszy tekst ukazał się w 1991 r., a ostatni w 2009 r.). Łączy je przede wszystkim tematyka – sześć zebranych tu artykułów dotyczy różnych aspektów uchwalenia, wcielania w życie bądź obalenia Konstytucji 3 maja, odzwierciedlając tym samym nie tylko zainteresowania Autorki, ale i ich ewolucję w ostatnich latach. Książka niewielkiego formatu (B6) została starannie przygotowana edytorsko i wydrukowana, opatrzona notą bibliograficzną obejmującą jedynie tytuły i pierwotne miejsca wydania wszystkich artykułów (nie jest to niestety pełna bibliografia) oraz indeksem osób.

Zbiór rozpoczyna wstęp uzasadniający tytuł pracy i stawiający kolejne kontrowersyjne pytania: „Czy rewolucja może być legalna? A czy 3 maja 1791 roku był rewolucją?” (s. 7). Autorka przybliża tu swe spojrzenie, które jest tożsame z perspektywą uczestników wydarzeń, i prezentuje problemy badawcze, których rozwikłanie ma rzucić nowe światło

na wiele zagadnień związanych z Konstytucją 3 maja. Zarazem zastrzega, że celem pracy jest „nie tyle odpowiedź na nie [postawione pytania – K.K.], ile prześledzenie, jak odpowiadali na nie współcześni” (s. 9). W książce wyodrębniono trzy części – na każdą składają się dwa artykuły, co pozwala stworzyć wrażenie spójności pomiędzy poszczególnymi, tematycznie różnymi partiami. Pierwsza z nich została zatytułowana *W ferworze walki* i dotyczy okoliczności uchwalenia Konstytucji, a zwłaszcza bieżącej recepcji tych wydarzeń. Książkę otwiera tekst poświęcony problemowi zarysowanemu w tytule: „Czy rewolucja może być legalna?”. Autorka przypomina fakt, że dla współczesnych uchwalenie Konstytucji było tożsame z rewolucją (na ten element, raczej mało akcentowany ostatnio w historiografii, zwraca uwagę również Richard Butterwick, *Polska rewolucja a Kościół katolicki, 1788–1792*)¹. Była to oczywiście inna rewolucja niż we Francji, ale sama szybkość i nagłość wydarzeń decydowały o tym, że współcześni używali tego miana. Drugi z artykułów z cyklu *W ferworze walki*, zatytułowany *Zdrada trzeciego maja?*, został w całości poświęcony ludziom, dla których uchwalenie Konstytucji było tożsame z upadkiem republikańskiego państwa. Jak zaznaczyła Autorka: „[dla nich – K.K.] świat podzielił się dychotomicznie na «my» (cnotliwa szlachta) i «oni» (zdrajcy)” (s. 47). To pytanie o motywację i propagandową argumentację przyszłych targowiczian znowu opiera się na argumentach z epoki, dominujących zresztą w oficjalnym XVIII-wiecznym dyskursie: dla nich Konstytucja zniszczyła polską wolność, niepotrzebnie wzmocniła władzę króla oraz likwidowała instrukcje sejmikowe. Argumentem najczęściej przez nich podnoszonym była sprzeczność przysięg królewskich z 1764 r. i 1791 r.

Drugą część zbioru, zatytułowaną *Oceny i opinie*, otwiera artykuł *Publicystyka lat 1791–1792 wobec Konstytucji 3 Maja*. Batalia wokół ustawy zasadniczej rozpoczęła się już w czerwcu 1791 r. i była nader intensywna. Konstytucję atakowali jej zagorzali przeciwnicy, między innymi Jan Suchorzewski, Dyzma Bończa Tomaszewski, Tomasz Dłuski; bronili jej natomiast twórcy i sympatycy, w tym Antoni Siarczyński i Ignacy Potocki, może nawet sam król (tutaj ciągle brak jasności). Jak zaznacza Autorka, „obrona była prowadzona w sposób bardziej zorganizowany niż atak” (s. 91), przy czym zarówno zwolennicy, jak i przeciwnicy odwoływali się do dość ograniczonego zestawu motywów (dyskusja dotyczyła sposobu uchwalenia Konstytucji oraz jej treści), posługiwali się dowodami logicznymi, a także oddziaływali na emocje odbiorcy. Odmienne spojrzenie na polską ustawę zasadniczą prezentuje drugi z tekstów znajdujących się w tej części książki: *Widziane z zewnątrz. Londyńska prasa informacyjna o polskich „rewolucjach” 1791 roku*. Pojawiają się tu nie tylko informacje, jakie dane o Konstytucji otrzymywała angielska opinia publiczna, ale i odpowiedzi na istotne pytania: skąd właściwie poszczególne gazety czerpały wiadomości o wydarzeniach w Warszawie (okazuje się, że „Gazeta Lejdejska” nie była ich jedynym źródłem)?, oraz w jaki sposób sympatie polityczne i partyjne redaktorów wpływały na sposób prezentowania faktów? Ostatnią część zbioru, *Narodziny mitu*, otwiera tekst poświęcony przede wszystkim elementom, które wywarły tak duże wrażenie na współczesnych, że zostały przez nich zapamiętane, a w konsekwencji weszły do zbiorowej świadomości (między innymi przejście posłów do kolegiaty św. Jana, powszechny społeczny entuzjazm związany z uchwaleniem Konstytucji). Szczególnie istotnym momentem w tworzeniu mitu Konstytucji było

¹ R. Butterwick, *Polska rewolucja a Kościół katolicki 1788–1792*, Kraków 2012.

powstanie kościuszkowskie, w którego trakcie ustawa zasadnicza już funkcjonowała w świadomości społecznej, a poza tym wywierała spory wpływ na koncepcje ustrojowe przywódców insurekcji. Zagadnieniom tym jest poświęcony ostatni rozdział pracy: *Konstytucja 3 Maja a powstanie kościuszkowskie*.

Publikacja *Czy rewolucja może być legalna?* stanowi dowód, że łączenie w jednym tomie artykułów wydanych w ciągu kilkunastu lat może być udaną koncepcją. Spora w tym zasługa tematycznego układu książki podzielonej na trzy zwarte bloki tematyczne, ale i samej Autorki, która bardzo konsekwentnie przez wiele lat wracała do tematu Konstytucji 3 maja, analizując jej różne aspekty.

